

"БДЖОЛИНЕ ЛІКУВАЛЬНЕ ЛІЖКО В ПІРАМІДІ" АНАТОЛІЯ ОЛЬШАНСЬКОГО

ЦІЛЮЩІ МЕДОНОСНІ РОСЛИНИ З ДЕНДРОПАРКУ ДОКТОРА А. І. ПОТОПАЛЬСЬКОГО «ПЕРЕМОГА»

БАРВІНОК (VINCA) – ОДНА З НАЙУЛЮБЛЕНІШИХ ЧАРІВНИХ І КАЗКОВИХ РОСЛИН УКРАЇНЦІВ

Ой садила барвінок рано вранці,
Поливала чар-зілля на світанні,
Танцювала у лузі свої танці,
І чекала, чекала на кохання....
Ой, садила барвінок я для тебе,
А ще вдосвіта росу я збирала
Проводжала зірку я на небі,
І чекала на тебе, я чекала....
(Музика і слова О.Тищенко)

Наш пісенний український народ здавна закоханий у дивовижний і чарівний вічнозелений барвінок. Вірші, легенди, перекази, казки, пісні – так любов народна прославила цю незвичайну рослину. Нашу статтю вінчають слова з пісні «Барвінок», яку співає відома українська співачка О. Білозір.

Українська поетеса, дитяча письменниця, педагог, драматург Наталя Львівна Забіла (1903–1985 рр.) залишила в своєму поетичному спадку вірш, присвячений барвінку:

Недавно ще гула метелиця,
Іще лежить в низинах сніг,
А вже барвінку листя стелиться
Зеленим килимом до ніг.
Воно під снігом і під кригою
Всю зиму зелень берегло
І перше стрінуло з відлигою
Весняне сонце і тепло.
Із перемогою і славою
Весна з'являється на світ.
І квітне радістю яскравою
Барвінковий зірчастий цвіт.

(«Барвінок»)

Барвінок дуже цікава рослина, яка уособлює в собі «символ радісної життєвої сили, вічності усталеного буття, провісника весни та емблема викривальних сил; невмирущої пам'яті про покійних; взаємозв'язку смерті і життя та його продовження, дівочтва, незаїманості, цнотливості, чоловічого начала, молодого козака» [3].

За українськими народними уявленнями, барвінок символізує трійцю: дитинство, зрілий вік, старість; батька, матір, дитя; весну, літо, осінь; вічне нев'януче кохання, нестаріюче життя, пам'ять, а тому з барвінком українці віками сплітали весільні вінки, робили косиці, плели вінки й на могили, що символізувало вічну пам'ять, барвінок садили й садять на могилах. Тому існує і друга назва барвінку, яка зустрічається рідко – «могилянниця». За уявленнями жителів Карпат, барвінок виростає на місцях давніх поховань невинно вбитих.

Про символізм і магію барвінку можна писати книжки, але автори статті освітлять цю тему надалі дуже коротко і стисло.

Збирання барвінку перед весіллям, коли з нього плели вінки-силимени (долю) на стіну, сволок чи стелю, на голову княгині – молодій, було цілим ритуалом. Барвінок під час весілля символізував довголіття і процвітання. Дружки з дівчатами йшли в городець, де спеціально садили барвінок в сад, парк або до лісу, особливо грабово-букового, де були барвінкові місця, зістригали листя, співаючи пісні-ладканки й балади.

На Коломийщині записано легенди про те, що барвінок прополюють і доглядають красні діви (лісові), щоби він розкішно ріс і цвів. Ним обсаджували кринички-джерела, його садили в криницях поміж каміння, ним прикрашали посуд на Водохреща.

Барвінок також використовували і в народній медицині: від ковтуна (запалення сальних залоз на голові), діареї, кровотечах, цинзі, чахотці, головному і зубному болю.

Барвінок (лат. *Vinca*) – рід квіткових рослин родини барвінкових або кутрових (Arosupaseae), батьківщиною якого є Європа, Північна Америка і Передня Азія. Поширений в багатьох областях України (Полтавській, Київській, Житомирській, Чернівецькій, Закарпатській, Тернопільській та ін.). У Фран-

ції барвінок називають «квіткою Жан Жака Руссо» і для шанувальників його творчості барвінок став емблемою світлих і нескінчених спогадів про любов. Ще у XVIII столітті вся Європа зачитувалася найзнаменитішою книгою спогадів Ж.Ж. Руссо «Сповідь», і разом з популярністю книги зростала популярність барвінку. Коли в Женеві на одному з островів Женевського озера встановили пам'ятник філософу і письменнику, то у підніжжя його висадили улюблений його барвінок.

В Німеччині вінки з барвінку дарують жінкам в знак вірності і любові. В Середньовіччі судді ритуалами з барвінком визначали наявність чаклунського дару, але в той же час його рахували оберегом від чаклунів і чаклунських чар.

Латинська назва вінса походить від ранішого *pervincsa*, пов'язаного з дієсловом *pervincire*, *vincire* — «оплітати», «обвивати», «обв'язувати». Ще одна легенда розповідає, що назву свою він отримав від закоханих: юнака Бари і дівчини Вінки.

Українське барвінок являє собою викривлену (запозичено через посередництво польського *barwinek*) латинську назву *pervincsa*. Форма з «і» (замість належного «и») в українській мові, очевидно, пов'язана впливом слова вінюк.

Рослина представляє собою напівкущі або трави з тонким витким стеблом 1–2 м завдовжки, піднімається над землею не більше ніж на 20–70 см. Стебло часто пускає корені в місцях, де воно торкається ґрунту, що допомагає рослинам займати велику територію. Листки супротивні, прості, широкі, ланцетоподібні або овальні 1–9 см завдовжки, 0,5–6 см завширшки. Чотири види роду вічнозелені, листя зберігає свій зелений колір навіть узимку. Має довгастих трилисник. Схильний до утворення суцільних заростів на значних територіях.

Основне цвітіння відбувається в травні – червні. Навесні зацвітає синім або білим цвітом, який нагадує вогник. Медонос за П.В. Глаголевим (1888). [2] Квітки прості 2,5–7 см завширшки, з 5-ма зазвичай синіми (рідко білими) пелюстками, з'єднаними біля основи в трубку. Плід складається з кількох стручків.

Фізико-хімічний вміст. Барвінок містить до 45 алкалоїдів, в основному це похідні індоліну, індолу, оксиіндолу, індоленіну. А саме: метоксивінкадиформін, (-)-вінкадиформін, міновінцин, (±)-вінкадиформін, метоксиминовінцин, N-метилвінкадиформін, метоксиминовінінін, 5-оксиминовінцин, метиласпідоспермідин, вінкамедин, пікринін, вінкарідин, вінковін, вінін, квебрахамін, метилквебраха-

мін, вінкадин, вінкамінореїн, вінкамінорпін, вінкаміноридин, вінкамін, ізовінкамін, ізомайдин, 16-епівінкамін, (±)-бурнамонін, (-)-ебурнамін, вініін, ебурнамонін, (-)-ебурнамонін, (+)-зоебурнамян, 11-метоксиебурнамонян, 11, 12-диметоксиебурнамонін, вінкамінін, вінцинін, оксивінкамін, 10-метоксиваловізін, резерпін, віноксин, мінорин, акуамицин, девінкан, вінкатин, дигідроаспідоспермідин, вінорин, 10-метоксидезацетилакуамілін, дезацетилакуамілін, пубісцин, лейрозин, лейрозидин, лейрозивін, ровидин тощо. Поряд з алкалоїдами з барвінка малого виділені: флавоноїдний глікозид робінін, 3-глюкозидо-бензкатехінкарбонова кислота і тритерпеноїд – урсолова кислота. [4] Також барвінок має в своєму складі гіркі і дубильні речовини, мурашину, бурштинову та аскорбінову кислоти, сапоніни, цукри, рутин, каротин, флавоноїди, мінеральні солі (заліза, меді, селену, цинку та ін. [5]).

Заготівля сировини. Заготовляють барвінок пізньою весною або на початку червня під час цвітіння. Саме в цей час поживні речовини в рослині досягають свого максимуму. Рослини, які зібрані у серпні-вересні корисними вже не є. Зрізають стебла на відстані 3–5 см від поверхні землі. Сушать в добре провітрюваних приміщеннях (наприклад, на горищах), розстеливши тонким шаром. Можна сушити в сушарках при температурі до 50°C. Зберігають висушену сировину у сухих добре вентилятих приміщеннях в картонних коробках, вистелених пергаментом до 2 років. **При збиранні, сушінні і зберіганні треба пам'ятати, що рослина належить до отруйних. Тому бажано одягати рукавички і маски!**

Застосування в народній і науковій медицині. Барвінок раніше застосовували в гомеопатії для лікування кашлю та диспепсії, але через наявність алкалоїдів вінкаміну, ізовінкаміну та вінкамідіну, зараз використовується зрідка.

В старовину з квітів барвінку готували настій і вмивалися ним. Шкіра обличчя набувала чудового кольору, ставала м'якою та еластичною.

Барвінок малий має гіпотензивну, проти-запальну, кровоспинну, дубильну, антибластичну (з переліку отруйних лікарських рослин антибластичної дії за І.М. Носалем, Є.С. Товстухою, В.В. Собецькому, В. Петренко, Є. Дерюгіну [5]), протимікробну дію.

Народні травознаї використовують барвінок як в'язучий, легкий проносний та кровоспинний засіб при маткових, легеневих, кишкових і носових кровотечах, при запаленнях тонкої і товстої кишок, при діабеті, коліті,

діареї, дизентерії, туберкульозі і емфіземі легень, бронхіті, статевій слабкості (нейрогенній імпотенції), при аденомі простати та інших пухлинах (за Ю.А. Єненко з співавторами, А.М. Гродзинському, Й.В. Грибу [5]), гіпертонічній хворобі. Відваром обмивають гнійні рани, виразки, дерматити. Компреси з відвару барвінку допомагають при псоріазі і екземі. Також їх можна використовувати для лікування опіків різного ступеню. Примочки треба робити регулярно, ефект настає на 3–4 день їх використання.

Барвінок використовують також при лікуванні лейкозів, лімфогрануломатозу, хвороб головного мозку.

Відвар при зубному болю, запаленні слизової, неприємному запаху з рота, цинзі (скорбуті), для припинення внутрішніх кровотеч, при безплідді, білях: 1 чайн. ложку подрібненого листа барвінку, зібраного в період цвітіння, кип'ятять у 1 склянці води протягом 20 хвилин. П'ють по 1 стол. ложці три рази на день.

При діабеті [5]: Настоянка трави барвінку з квітами – 20 г сировини на 250 мл горілки, додати 20 мл соку лимону. Підігріти на водяній бані протягом 1 години. Вживати по 5–20 крапель 3 рази на день.

Барвінок рожевий (лат. *Vinca rosea* Linn L.) містить протипухлинні алкалоїди, які мають цитостатичну дію, крім того розчинюють клітини пухлини. Ця його дія дозволяє сповільнювати перебіг захворювань та зменшити симптоми ураження клітин. Виготовлені з барвінку рожевого такі препарати, як вінбластин і вінкрістин, віднесені до життєво необхідних і важливих лікарських засобів.

З барвінку в Угорщині вироблявся препарат «Девінкан» (призначають при церебральній формі гіпертонічної хвороби та гіпертонічних кризах), що має гіпотензивну і судинорозширювальну дію, незначний седативний ефект, діє насамперед на судини головного мозку, поліпшуючи його кровопостачання.

У Болгарії випускався препарат «Вінкапан» у таблетках по 0,01 г (призначення: гіпертонічна хвороба, спазми судин головного мозку, нейрогенна тахікардія).

В кулінарії не використовують!

ПРОТИПОКАЗАННЯ: вагітність, лактація, діти до 12 років, алергії. Можливі алергічні прояви: свербіж, почервоніння, висипки, набряки тощо. При появі алергічних реакцій терміново припинити застосування і звернутися до лікаря.

Усі частини барвінку можуть викликати розлад шлунку, тому важливо дотримуватися точних пропорцій прийому препаратів з нього. Передозування препаратів барвінку

призводить до пригнічення серцево-судинної системи аж до летального результату.

УВАГА! Застосовувати отруйні рослини можна лише під контролем лікаря-фітотерапевта, не можна займатися самолікуванням!

Розмноження. Два види – барвінок малий (*Vinca minor*) та барвінок великий (*Vinca major*) – популярні декоративні садові рослини. У барвінку великого ширші листки з волосистими краями та більшими квітами; менш морозостійкий. Рослина знайшла широке застосування в дизайні. Розмножується вегетативно – частинами повзучих пагонів, які швидко укорінюючись і розростаючись, утворюють суцільні темно-зелені куртини. Висаджують, як і багато інших витких рослин навесні і восени у вологий ґрунт пагонами-вусами з корінням або готовими кущами. В перші роки життя і в посушливі періоди вимагає поливу. Може рости, як в затінку, так і на сонці з додатковим поливом. Рослина невибаглива. Вже існують сорти з сріблястим, жовтим і смугастим листям, які ефектно прикрашають парки, садиби, альтанки тощо.

В теплиці Інституту молекулярної біології і генетики НАНУ в період з 80-х років ХХ століття до 2010 року ХХІ століття спочатку відділ модифікації структури біологічно активних речовин, а згодом лабораторія і зараз група А.І. Потопальського (одного з авторів цієї статті) займалась акліматизацією і генетично-молекулярними дослідженнями вирощування генетично-модифікованих гібридів відомих і маловідомих рослин з покращеними видовими і хіміко-фізичними властивостями. Рослини для дослідів підбиралися з протиракковими і противірусними властивостями. Таким чином, з барвінку малого (*Vinca minor*) було отримано два авторських сорти «Блакитний велетень» та «Наречена».

Цю надзвичайно необхідну рослину та її сорти і модифікації бажано і надалі вивчати з ентузіастами і фітотерапевтами.

Використана література:

1. «Третьюму тисячоліттю – нові рослини для здоров'я, добробуту, краси і довголіття» А.І. Потопальський, Л.Н. Юркевич – К. «Колобів», 2005 – 168 с.:іл.,
2. «Атлас медоносних рослин України» Л.І. Боднарчук, Т.Д.Соломаха, А.М. Ілляш та ін.-К. «Урожай» 1993-272 с.:іл.
3. Електронний ресурс: Укр. Вікіпедія - [https://uk.wikipedia.org/wiki/Барвінок_\(рід\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Барвінок_(рід))
4. Електронний ресурс: Фармацевтична енциклопедія <https://www.pharmacencyclopedia.com.ua/article/8941/barvinok>
5. Й.В. Гриб «Лікарські рослини проти онкологічних захворювань» (рос.) – К. «Преса України», 2012 – 208 с.

А.І. ПОТОПАЛЬСЬКИЙ, О.І. ВАСИЛЕНКО

